

Linsells kyrka

Restaurering av tak 2015

Linsells socken, Härjedalens kommun, Härnösands stift

Henrik Ylikoski

RAPPORT – JAMTLI 2016:18
ISSN 1654-2045

Utgivning och distribution:

Jamtli

Box 709

831 28 Östersund

Tel 063-15 01 00

Fax 063- 10 61 68

© Jamtli, 2016

Allt kartmaterial från GSD-Fastighetskartan © Lantmäteriverket

Dnr 507-97-2674

Foto: Henrik Ylikoski, Björn Olofsson, Jamtli

Redigering och layout framsida: Lena Ljungkvist, Jamtli

ISSN 1654-2045

Innehållsförteckning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	2
INLEDNING	3
KARTA	5
HISTORIK	6
ANTIKVARISKT RESONEMANG	6
BYGGNADSBESKRIVNING	7
UPPGIFTER OM KONSTRUKTION	7
BESKRIVNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER	7
Spåntäckning	7
Taksäkerhet	8
Sakristia	8
Tjärning.....	9
Bårhus	9
Kors och korsglob.....	10
BILDER	12
BILAGOR.....	21

Inledning

Länsstyrelsen i Jämtlands län beviljade 2013-10-14 Svegsbygdens församling tillstånd till tjärning av taket på Linsells kyrka (1st dnr 433-9121-2012).

Arbetet har följt länsstyrelsens beslut samt de anvisningar som lämnats av antikvarie i samband med utförandet.

Arbetet har utförts av Kyrktak bygg & konsult i Norrköping AB under perioden juli - september 2015 och har innefattat utbyte av skadade spån på övre norra takfallet på långhuset och taket på sakristian samt omläggning av övriga takfall på långhuset (förutom åt väster) samt likboden. Därefter har tjärning genomförts på alla takytor. Jamtli har genom antikvarierna Björn Olofsson och Henrik Ylikoski svarat för antikvarisk medverkan och dokumentation.

Slutbesiktning av arbetena vid Linsells kyrka skedde den 9 september 2015. Vid detta tillfälle var taket på likboden tjärat. På kyrktaket var dock större delen av takytan fortfarande otjärad. Detta på grund av dåligt väder. Tjärning pågick och skulle slutföras under de närmaste dagarna. Den 23 september 2015 gjorde undertecknad ett besök på plats för att se slutresultatet. Arbetena på Lillhärads kyrka är ur kulturhistorisk synvinkel väl utförda.

Jamtli har genom Björn Olofsson och Henrik Ylikoski svarat för antikvarisk medverkan och dokumentation. Besöksprotokoll, fotografier, ritningar och andra handlingar som rör upprustningen finns i läns museets arkiv.

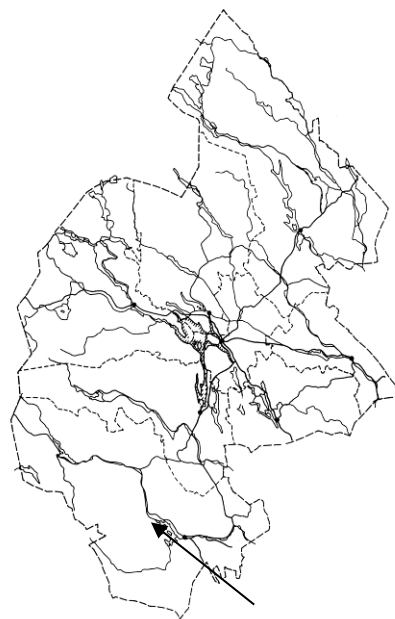
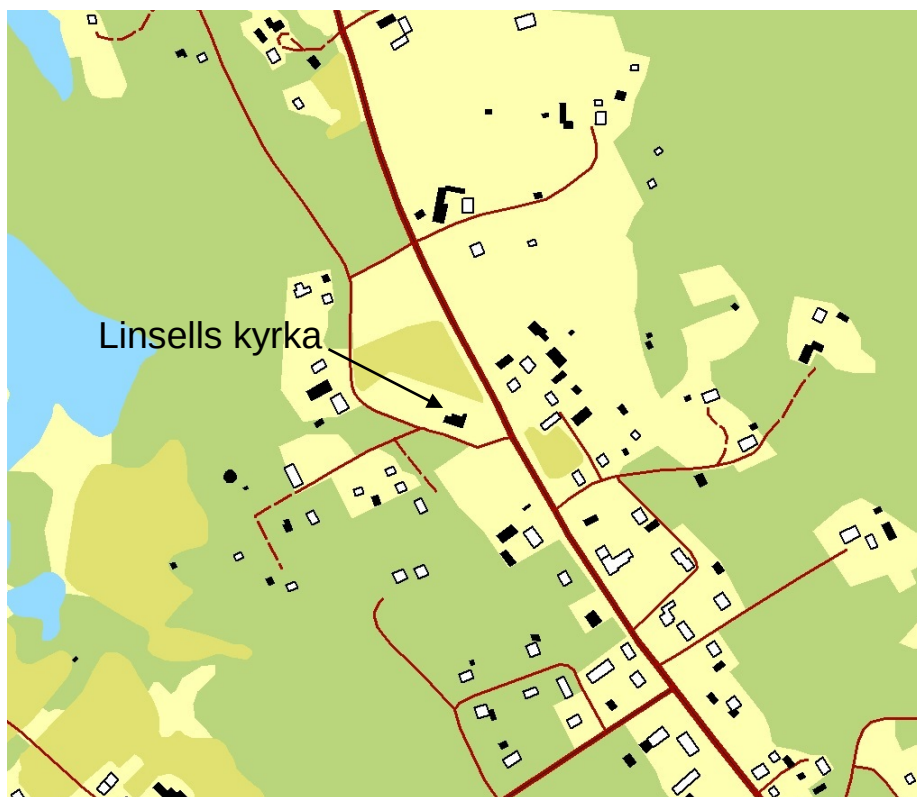
Östersund den 20 september 2016

Henrik Ylikoski
Antikvarie

Fastighetsuppgifter m.m.

Objekt	Linsells kyrka
Dnr JLM	324/2013
Dnr LST	433-9121-2012

Karta

Ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket. Dnr L 1999/387

Historik

Linsells kyrka byggdes 1777-78 efter ritningar av Pehr Tholsson i Linsell. 1797 byggdes tornet, sannolikt av Pål Pehrsson i Stugun och dennes son Pehr Pålsson. Kyrkan är byggd av timmer med rektangulär grundplan, kor i öster, sakristia i nordöstra hörnet och västtorn. Taken på kyrkan är spånklädda. Över långhuset ligger ett säteritak som är valmat åt öster. Innan tornet byggdes var taket valmat också åt väst. Tornhuven är karnissvängd liksom lanternintaket och kröns av en spira med tupp.

Antikvariskt resonemang

De nya spånen till Linsells kyrka är tillverkade av Vanhat talot i Finland. Spånlängden är samma som tidigare, 45 cm. Bredderna på det nya spånet är fallande, med spån ner till 7 cm bredd. Enligt RAÄ:s handbok *Spån - Rekommendationer för tillverkning läggning och skyddsbehandling* står att "Spån med bredder under 70 mm undviks. Vid omtäckning av äldre byggnad där spåndimensionerna varierar används spån av samma typ och storlek som de som borttages." Att de levererade spånen omfattar smalare spån än de som ligger på taket idag diskuterades och man kom fram till att påbörja läggningen men att de spån som var smalare än 9 cm skulle läggas undan för att bedöma hur stor andel av leveransen som var smalare. Kyrktak menade dock att det inte skulle gå att undvika läggningen av de smalaste spånen som är mellan 7 och 9 cm. De skulle i sådana fall få för lite spån och det var inte rimligt att hinna få fram ny bredare spån mitt i säsongen. Man kom överens om att det var ok att lägga de smalare spånen mot norr. Där är taket mindre synligt från nära håll. Då skulle man få en möjlighet att hålla upp spånbredden på takfallen mot söder och öster.

Linsells kyrka,
Jamtli arkiv
Reproneg 85
X-61/3

Byggnadsbeskrivning

Uppgifter om konstruktion

Grund: Natursten

Stomme: Timmer

Fasad: Stående lockpanel

Nuvarande takkonstruktion: Spånklätt säteritak

Beskrivning av utförda åtgärder

Spåntäckning

Ovansidan på spånen var innan restaureringen vittrad och det var bara på enstaka spån som man kunde se att ytan har varit sågad. På nedersta varvet var spånen spetsiga medan övriga spån var rundade. Rundningens profil var vinkelrät mot underlaget. Spånbredderna varierade mellan 9 och 12 cm. Rundningens längd varierade mellan 2 och 4 cm. På spånen syntes spår av äldre tjärning. Tjären var mycket svart och kan eventuellt vara en rest från en tidigare strykning med stenkolstjära eller kreosot. Nockarna hade täckbrädor av 6" bredd som före åtgärd hade rötskador på flera ställen. Spånen var till stora delar helt uppruttnade, de gick bitvis att plocka sönder för hand och det fanns mögelsvampar på spånen. Orsaken till detta var att de låg direkt ned mot en papp som lagts på rotningen. Vissa partier mot söder hade lagats tidigare med smalare obehandlad spån som en akutåtgärd när skadade spån hade lossnat. Att de lossnade berodde till viss del på att spiken hade roststat av. Efter att spånen på övre takfallet mot söder rivits av blev rotningen synlig. Det hade till synes inte utbytts något av rotningen sedan långt tillbaka. Brädan längs ned mot takfoten på södra takfallet var rötskadad. Även nedersta brädan närmast tornet var rötskadad i nederkant. Denna bräda är en del av taket som tillkom när tornet byggdes 1797. Man ser en skarv över takfallet som visar var kyrkans tak slutade innan. I den nya delen finns hål efter byggställningen. Motsvarande hål saknas på den gamla delen från 1778. Takfoten hade lagats tidigare genom att man har lagt dit en list som ersättning för skadat virke. Spånet från 1960-talet var spikad med 3" blank trådspik.

Utförda åtgärder

Pappen som låg under den gamla spåntäckningen plockades bort. Delar av undertaket lagades med plankor som levererats av Jonny Springe. Några plankor som låg på kyrkans vind, användes till nya undertaksplankor. Totalt kom 8 stycken undertaksplankor att bytas ut. Man har bytt spånen på övre och nedre takfallet åt söder och åt öster. Åt norr har man bytt det nedre takfallet. På det övre takfallet åt norr har man endast bytt ut dåliga spån. Spånen byttes till kluvna furuspån. De nya spånen är tillverkade av Vanhat talot i Finland. De var tjärbehandlade vid leverans. Spånlängden är samma som tidigare, 45 cm. Bredderna på det nya spånet är fallande ned till 7 cm bredd. De nya spånen monterades direkt på undertaket med rostfri spik. Nere vid takfoten sattes en bräda med utskurna lufthål. Detta för att få tillräcklig luftning. Nyanock- och täckbrädor har monterats på taket.

Taksäkerhet

Taket över långhuset saknade säkerhetsanordningar. Man beslutade sig för att ta bort de stegar som satt på norra takfallet. Detta då det dels var osäkert om hållbarheten, men främst då infästningen var i princip obefintlig (den övre stegen var endast hängd övernocken). Stegarna utgjorde därmed en risk för skada vid användning.

Utförda åtgärder

I stället för stegarna har man på det norra takfallet monterat 5 taksäkringar i form av en specialtillverkad ögla för infästning av rep som monterats upp motnocken.

Sakristia

På taket till sakristia var en del spån dåliga. Även täckbrädor och vindskivor behövde bytas.

Utförda åtgärder

Nockbrädor och vindskivor har bytts på sakristia. På västra takfallet är 7 spån bytta och på östra takfallet 11 spån. Jonny Springe tog upp att man i framtiden önskade ersätta spåntäckningen på sakristia med plåt, då lutningen på taket är alltför flack för spån. Robert Eriksson, Kyrktak bygg och konsult

AB skriver i sin underhållsplan för kyrkans spåntak (2015-09-09) att ”Spåntaket på sakristian som är så låg lutning på borde bytas mot plåt alternativt pappas och läktas upp för att sedan lägga ett spåntak på läkten för att kunna garantera att inga läckage kan uppstå”

Tjärning

Från församlingen kom önskemål om ett svart tak, så som man mindes att kyrkan haft tidigare. På de vertikala spånklädda partierna åt väst samt på den mellanliggande delen på taket (italianen) kunde man fortfarande se mycket svart. Två uppstrykningsprover med pigmenterad tjära ströks på det södra takfallet. Ett med 10 % kimrök och ett med 20 % kimrök. Det var svårt att se någon större skillnad på provytorna. Då församlingen önskade ett svart tak, valdes 20 % kimrök i tjäran. Då tjäran är pigmenterad kan man inte spruta på tjäran, utan den måste strykas för hand (munstycket täpps igen av pigmentet). Alla spånklädda delar av kyrkan och tornet tjärades med dalbränd trätjära från Claessons trätjära i Göteborg med 20 % kimröksblandning i tjäran. Kimröken har blandats upp med linolja från Claessons trätjära innan den blandats i tjäran. Tjäran ströks på varm. I den underhållsplan som Robert Eriksson Kyrktak bygg och konsult AB tagit fram för taket på Linsells kyrka (2015-09-09), rekommenderas att alla taken på kyrkan tjäras igen inom tre år och sedan kan man gå på ett femårs intervall på ytorna mot söder och en tio års intervall på ytor mot norr. Spåntaket på tornet samt kyrkans gavel borde enligt underhållsplanen ligga inom ett femårs intervall. För att bygga upp ett svart pigmentgrund på dessa tak bör det strykas med en kimröksblandning. Vid slutbesiktningen upptäcktes tjärstänk på den vita fasaden. I anslutning mellan torn och takfall, syntes bruna stänk vid det södra takfallet. Enligt entreprenören skulle detta ha varit tidigare. Men efter att ha jämfört med bilder från innan tjärningen, framgick att detta uppstått efter tjärning. Också på fasaden åt norr, kunde man se tjärstänk.

Bårhus

Under spåntäckningen fanns delvis rötskador i rotet. Rotningen är stående. Detta hänger samman med takstolskonstruktionen som består av fyra stolpar i hörnen som möts på mitten. Mitt på takfallen sitter en liggande bräda. Man kan se att delar av rotningen

bytts ut tidigare. Nockarna på taket är täckta med plåtar som var rostangripna.

Utförda åtgärder

En stor del av rotet på takfallet åt öster har bytts. Även på västra takfallet har brädor bytts. De nya brädorna har lagts med en liten springa emellan, för att få till luftning av takkonstruktionen. Taket på bårhuset har försetts med samma typ av avslutning nedtill, med uppsågade lufthål, som på kyrktaket. Taket har blivit nylagt och tjärat. De gamla täckplåtarna har återanvänts, dessa ligger inte riktigt tätt mot underlaget. Plåtarna har målats med linoljefärg (Engvall och Claesson 1A-318 Järnoxidsvart).

Kors och korsglob

På taket till bårhuset sitter en korsglob och kors. Korset är i trä och sitter nedsänkt i globen som också den är i trä. Korset var svartmålat med något som såg ut och flagade som plastfärg. Under detta fanns spår av förgyllning och ett rött färglager (grundning för förgyllning). Korset var i gott skick men behövde målas om. Globen var vitmålad i olika nyanser där det yttersta verkade vara plastfärg. Trävirket i globen var i gott skick men det fanns en större torkspricka. I globen är instucken en gängad metallstång som sedan har trätts ned inocken på byggnaden. Stången var krökt och i behov av rätning alternativt utbyte.

Utförda åtgärder

Större skador i korsgloben har lagats med trä, mindre sprickor har fyllts upp med linoljekitt. I samråd med Björn Olofsson, Jamtli beslutades att inte använda den röda underfärgen som varit grund till förgyllning utan gå efter den sista målningen som stämmer bättre med den färg som huset har nu, en vit obruten färg samt svart som ett tjärat tak. Jonny Springe tillverkade färgen från traditionella pigment, bensvart till korset och en blandning av zinkvitt och titanoxid för att åstadkomma den vita kulören på likbodens fasad. Jonny Springe rätade ut den något anfrätta stången mot ett städ genom att först glödga stången med kol. När tjärningen av taket var klar inspekterade Jonny Springe virket som metallstången skulle stickas ner i upptäckte han att hela träbiten som gick ner i takkonstruktionen cirka 50 cm var murken. Virket såg friskt ut, men det som återstod var bara ett tunt skal av trä. Vaktmästare Mats Hansson från Lillhärdal fick i uppdrag att byta ut träbiten. Kors och korsglob hade ännu inte kommit på plats den 20

juni 2016. Vid återbesök den 20 september samma år var dock kors och korsglob återigen på plats på bårhuset.

Bilder

Figur 1 Spånen var till stora delar helt uppruttnade, de gick bitvis att plocka sönder för hand.

Figur 2 Takfallet åt söder. En skarv på övre takfallet visar hur kyrkans tak såg ut innan tornet byggdes.

Figur 3 Pappen som låg under den gamla spåntäckningen plockades bort i samband med omläggningen.

Figur 4 Nere vid takfoten sattes en bräda med utskurna lufthål.

Figur 5 På det norra takfallet har man monterat 5 taksäkringar i form av öglor för infästning av rep.

Figur 6 Två uppstrykningsprover med pigmenterad tjära ströks på det södra takfallet. Ett med 10 % kimrök och ett med 20 % kimrök.

Figur 7 Vid slutbesiktning den 9 september 2015 pågick tjärningen av taket för fullt.

Figur 8 Den 23 september 2015 gjorde undertecknad ett besök på plats för att se slutresultatet.

Figur 9 Bårhuset efter att spåntäckningen plockats ned.

Figur 10 Under spåntäckningen var rotet rötskadat.

Figur 11 Rotningen är stående, detta hänger samman med takstolskonstruktionen som består av fyra stolpar i hörnen som möts på mitten.

Figur 12 Efter åtgärd. En stor del av rotet på takfallet åt öster har bytts. De nya brädorna har lagts med en liten springa emellan, för att få till luftning av takkonstruktionen.

Figur 13 Bårhuset efter åtgärd.

Figur 14 Korset var svartmålat med något som såg ut och flagade som plastfärg. Under detta fanns spår av förgyllning och ett rött färglager (grundning för förgyllning). Genom globen fanns en större torrspricka.

Figur 15 Kors och korsglob i vapenhuset i Linsells kyrka.

Figur 16 Bårhuset efter att kors och korsglob kommit på plats.

Figur 17 Linsells kyrka från norr.

Bilagor

- Takplan
- Detaljritning på montage av fästanordning till livlinor
- Underhållsplan

RAPPORTSERIE – JAMTLI, 2016

ISSN 1654-2045

- 2016:1 Arkeologisk utredning, steg 1, inför planerad förbifart Brunflo
Karl-Johan Olofsson
- 2016:2 Arkeologisk utredning, steg 1, väg 84 Älvros-Kårböle
Karl-Johan Olofsson
- 2016:3 Arkeologisk utredning steg 1 och 2 av boplatsen Bodum 204:1
vid bron över Mellerstån i Rossön
Karl-Johan Olofsson
- 2016:4 Mesolitisk boplatz vid Idsjön. Arkeologisk undersökning av RAÄ Nyhem 54:1
Anna Engman
- 2016:5 Arkeologisk utredning inför planerad nedgrävning av fiberkabel efter väg E 45
rörande Häggenås 58:1, Lit 23:1 och Lit 52:4
Karl-Johan Olofsson
- 2016:6 Offerdals kyrka, Restaurering av torn, 2015
Henrik Ylikoski
- 2016:7 Revsunds kyrka, Utvändig restaurering, 2014-2015
Henrik Ylikoski
- 2016:8 Offerdals kyrka,
Utvändig restaurering av begravningsplats och anläggande av lapidarium 2010
Henrik Ylikoski
- 2016:9 2015 års fornminnesinventering i Jämtlands län
Karl-Johan Olofsson
- 2016:10 Arkeologisk utredning väg 321 Myrviken
Anna Engman
- 2016:11 Tillägg till arkeologisk utredning, steg 1, inför planerad förbifart Brunflo
Karl-Johan Olofsson
- 2016:12 Stormskadad stenåldersboplatz i Rätan - RAÄ Rätan 10:1
Anna Engman
- 2016:13 Stormskadad stenåldersboplatz i Rätan - RAÄ Rätan 6:1
Anna Engman
- 2016:14 Arkeologisk undersökning på fastighet Backen 2:21
Annabell Rahm
- 2016:15 Arkeologisk utredning inför planerad byggnation av rastplats och polis-
kontrollplatser efter väg E 45 söder om Häggenås vid Hårkano
Karl-Johan Olofsson
- 2016:16 Almdalen - Kulturhistorisk inventering av fjällägenheten Almdalen 1:1
Anna Engman

2016:17 Arkeologisk utredning steg 1 inför planerad nybyggnation
av bostäder vid Frösö park
Karl-Johan Olofsson

2016:18 Linsells kyrka – Restaurering av tak 2015
Henrik Ylikoski

2016:19 Lillhärds kyrka – Restaurering av torn, 2015
Henrik Ylikoski